

”Kysy filosofilta” -tapahtuman satoa

”Kieltääkö filosofia kaikki jumalat?” (Kuu-
siluodon lukion filosofian opiskelijat)

Vastaus:

Filosofia itsessään ei kiellä eikä myönnä mitään. Filosofissa ei ole syntynyt suurta suosiota saanutta yhtenäistä järjestelmää tai oppien kokonaisuutta. Kenellekään ei ole luovutettu oikeutta esittää universaalista filosofista katsantokantaa esimerkiksi kysymykseen jumalien olemassaolosta. Jokainen esiintyy omissa nimissään, vaikka vetoaisikin jonkun tunnetun ajattelijan ideoihin ja perusteluihin. Filosofiaan kuuluu luovuttamaton oikeus, jopa velvollisuus, ajatella itse.

Filosofian harrastuksen alussa epätyytyväväältä tuntuva ja epävarmuutta synnyttävä tilanne johtuu filosofissa käsiteltävien ongelmien vaikeudesta. Filosofisten ongelmien käsittelyssä on siedettävä epävarmuutta ja keskeneräisyyttä. Tätä seikkaa ovat tähdentäneet esimerkiksi Bertrand Russell ja Karl Jaspers.

Usein kysymyksiä on helppo esittää. Ne näyttävät olevan luonteeltaan yksinkertaisia sekä muistuttavan erityistieteissä esitettyjä. Erityistieteissä tutkimuksen kautta monet kysymykset saavat vastauksia. Jos filosofissa onnistutaan antamaan hyviä vastauksia, niin silloin ongelman filosofin kiinnostavuus katoaa. Useat filosofian historian aikana annetut hyvät vastaukset ovatkin muuttuneet erityistieteelliseksi tietämykseksi. Näin filosofia on vaikuttanut monien erityistieteiden syntymiseen ja itenäistymiseen. Jäljelle on jäänyt ongelmia ja kysymyksiä, joihin vastaaminen säilyttää pulmallisuutensa.

Yleensä ongelman synnyttämissä vastauksissa toteutuu ryhmittymistä: yhdet ovat tiukasti jonkin vastaustyyppin kannalla ja toiset sitä vastaan. Kolmannet epäilevät vastauksia tai suorastaan katsovat, että vastausyritykset yrittävät mennä inhimillisen tietämyksen tuolle puolen, ylittää tietämissen rajaa. Neljänsiä taas koko ongelma erilaisine esitettyine kysymyksineen ei lainkaan kiinnosta. Vastauksien suuri kirjo ja sovitamattomat erimielisyydet eivät estä vastauksien luokittelua tai järkeviltä tun-

tuvia ryhmityksiä. Tilanteita voidaan haluta ajatuksellisesti. Lohdullista on myös havaita, että kaikki annetut vastaukset eivät ole yhtä hyviä. Lisäksi toiset perustelut, argumentit ovat parempia kuin toiset.

Filosofissa eivät pelkät ideat tai näkemukset riitä, tarvitaan perustelemista, argumentaatiota. Itse asiassa juuri eri aikoina esitetyt argumentaatioketjut ja vakuuttavat argumentit ovat aikaansaaneet muutoksia yleisissä näkemyksissä. Samalla tosin moni filosofian harrastaja on saattanut itsensä suuriin vaikeuksiin. Milloin mikin instituutio yrittää vaieta. Uskonolliset ja poliittiset auktoriteetit sietävät tunnetusti huonosti vallitsevan ideologian kyseenalaistamista.

Filosofian harrastajilla on sen sijaan monenlaisia näkemyksiä niin jumaluuden ja jumalien olemassaolosta kuin olemattomuudesta. Asiasta kiinnostuneet voivat etsiä mielenkiintoista aineistoa filosofian historian ja uskontofilosofian oppikirjoista sekä uskontokriittisistä teoksista.

Sofisti Protagoraan ajatuksessa on edelleen hohto: ”Jumalien olemassaolosta en kykene vakuuttamaan, joko he ovat olemassa tai he eivät ole olemassa. En tiedä, millainen muoto heillä on. Tässä ongelmassa monet seikat vaikeuttavat tietämistä, nimittäin asian hämäryys ja ihmiselon lyhyys.” Epäilemättä Jumala, Jumaluus, Jumalat tai vaikkapa Enkelit ovat sanoina olemassa. Tästä tuskin vallitsee erimielisyyttä. Sen sijaan ajatus näiden sanojen viittaamisesta ihmisestä riippumattomasti tai objektiivisesti olemassa olevaan olioon synnyttää suuren argumentoinnin tarpeen.

Esimerkiksi Immanuel Kantin mielestä kaikki esitetyt argumentointirytykset ovat vajavaisia, puutteellisia, virheellisiä, kestäättömiä tai muuten pätemättömiä. Jumaluuden olemassaolo ei tule todistetuksi järjen keinoin. Uskonollisesti asennoituneet ajattelijat voivat luonnollisesti yrittää siirtää todistamisen, argumentoinnin taakkaa niille, jotka esittävät, että jumaluutta ei ole olemassa. Ludwig Wittgenstein taas ei näe mieltä koko argumentoinnissa...

Toivo Salonen

”Jos elämäntilanteeni rajoittaa minua kuluttamasta jokaisessa tilanteessa ekologisesti ja eettisesti, niin kumman valitsen: luomuperunat ja lapsityövoimalla tehdyn kirjajählyn vai kotimaisen kirjajählyn ja suurtuotantoperunat? (Kärjistetty esimerkki.) Kumpi on siis ’arvokkaampaa’ kuluttamista ekologinen vai eettinen (ihmisarvoa kunnioittava)? Toivon moraaliteorioiden erittelyä syvemmälle menevää vastausta.” (Päivi Moisio)

Vastaus:

”Moraaliteorioiden erittelyä syvemmälle menevällä” vastauksella tarkoitettaneen suoranaista vastausta, jossa ei vain pohdittaisi erilaisia teoreettisia näkökulmia vaan edettäisiin päätelmään eli tilannetta koskevaan kannanottoon. Sinne saakka voi kuitenkin edetä vain kysyjä itse toimijana, tehdessään todellisessa valintatilanteessa todellisen valinnan. Tätä ennen on olemassa vain ajattelua, joka toki voi ohjata kohti erilaisia ratkaisuja. Koska kysymys on tarkkaan määritelty ja tapausellinen, sitä voidaan silti tarkastella myös moraaliteorioiden erittelyä konkreettisemmalla tasolla. (Varoituksena todettakoon, että monien filosofiantutkijoiden mielestä konkreettisten moraalikysymysten käsittely, esimerkiksi ns. soveltavassa etiikassa, ei lainkaan kuulu filosofiaan.)

Kysyjä haluaa tietää, kumpi on arvokkaampaa kuluttamista: ”ekologinen” vai ”eettinen”? Kantaa, jonka mukaan kysymykseen olisi olemassa objektiivinen ja universaali, kaikkien yksilöiden kohdalla aina pätevä vastaus, kutsutaan filosofissa arvoobjektivismiksi. Tämän ajatuksen mukaan totuus arvoista on olemassa yleispätevä, ja tällainen tieto voidaan saavuttaa järjellä, ilmoituksessa tai muulla tavalla.

Toinen, filosofissa huomattavasti tavallisempi ja yleensä hedelmällisempi tapa tarkastella asiaa, on puhua arvostuksista ja niitä seuraavista preferensseistä. Tällöin oletetaan, että perustelluista syistä yksilöillä on erilaisia arvostuksia ja valintatilanteessa preferoimme eli pidämme parempina erilaisia valintoja eriävien arvostus-temme vuoksi. Kysyjän mainitsemassa tilanteessa esiintyy aito arvostus, joka syntyy kahden yhteismitattoman (laadullisesti erilaisen) moraalisesti merkityksellisen preferenssin välille. Tällaisia tilanteita on runsaasti tutkittu esimerkiksi ympäristötaloustieteen ja ympäristöpolitiikan päätöksenteko- ja valintateorioissa. Malleja on lukemattomia, yksiselitteisiä vastauksia ei yhtään: tavallaan filosofia voi antaa puitteita ongelman tarkasteluun, mutta on toi-

mijan tehtävä ratkaista, millaisia arvostuksia haluaa ylläpitää.

Kysymyksen taustoittamiseksi voidaan vaikka katsoa, mitä arvokkuudella ja erilaisilla arvoilla on tarkoitettu. Eräs ns. arvo-teorioissa harjoitettu etenemistapa on arvojen erilaisten lajien ja niiden keskinäisen hierarkian pohtiminen. Arvofilosofit (Suomessa esim. Erik Ahlman ja Sven Krohn) ovat rakentaneet arvojen typologioita ja hierarkioita. Myös G. H. von Wrightin teoksessa *Hyvyyden muunnelmia* eritellään arvojen lajeja (joskaan ei normatiivisesti hierarkisoida niitä). Tunnettu on samoin Eino Kailan teos *Syvähenkinen elämä*, joka on erilaisten arvolajien keskinäisen suhteen pohdintaa haastavassa dialogimuodossa.

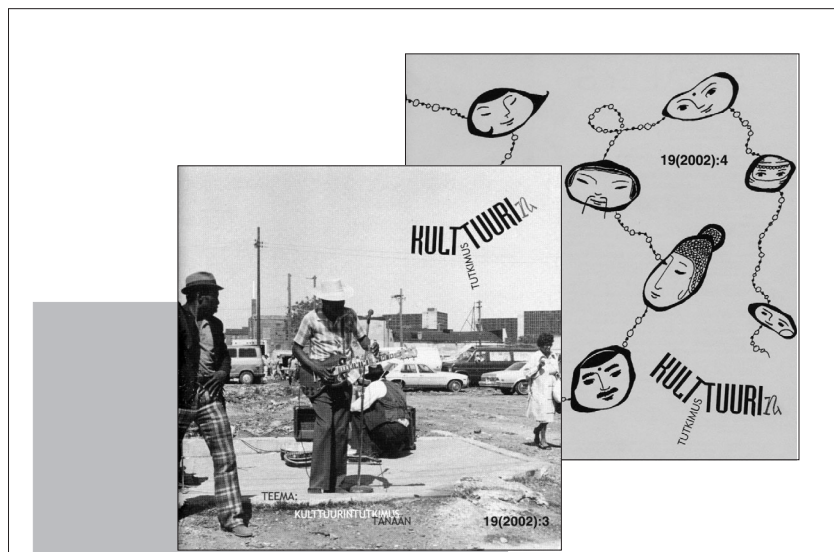
Kärjistäen voidaan ajatella, että eräs vastaus kysymykseen riippuisi siitä, millainen arvojen hierarkia kokonaisuudessaan on kysyjän mielestä. Esimerkiksi hedonistiset (nautintoihin liittyvät) arvot voidaan asettaa välttämättä (elämään liittyviä) arvoja vähemmän tärkeiksi, koska nauttiminen edellyttää elossa olemista. Nyt kysyjän olisi pohdittava arvojen järjestystä siltä kannalta, millaiset arvolajit asettuvat kysymyksessä vastakkain ja mikä on niiden asema hierarkiassa. Vastaus riippuisi siitä, millaisen arvojärjestyksen vastaaja on omaksunut tai haluaa omaksua. Joku (esim. perinteinen humanisti) katsoisi, että ihmisarvo on korkein kaikista arvoista; joku toinen taas (esim. syväekologi) korostaisi ekologisia arvoja ja luonnonympäristöjen elinvoimaisuutta kaiken muun perustana. Nämä kaksi vastaisivat ehkä kysymykseen eri tavoin.

Toinen tapa edetä on (ristiriidassa olevien) moraaliperiaatteiden sitovuuden asteen miettiminen. Voidaan olettaa erilaisia sitovuuden asteita periaatteille. Moraalijärjestyksissä voi olla esimerkiksi ehdottomia kieltoja ("toista ihmistä ei saa surmata") tai käänteisesti ehdottomia vaatimuksia ("toisten ihmisten elämää on kunnioitettava aina"). Toisaalta voi olla suhteellisia vaatimuksia ("on pyrittävä vahingoittamaan elämää mahdollisimman vähän"). Ehdottomia kieltoja tai vaatimuksia ihmiselämää koskien esiintyy lähes kaikissa kulttuureissa ja uskonnollisissa moraalikoodistoissa. Myös jälkimmäiset ovat yleisiä: mm. moniin intialaisiin perinteisiin, kuten jainalaisuuteen, kuuluu vaatimus mahdollisimman suuresta elämän kunnioittamisesta. Ero näiden välillä on esimerkiksi siinä, että ensin mainitussa normissa on selvästi mahdollista vaatia ehdotonta sitovuutta, jälkimmäisessä ei, koska jo ravinnon hankkiminen edellyttää (myös jainalai-

sittain) jonkinasteista väkivaltaa muuta elämää kohtaan. On siis hyväksyttävä aste-erojen olemassaolo ("en voi välttyä surmaamasta toista elämää saadakseni ravintoa, mutta on pyrittävä pienimmän mahdollisen vahingon tuottamiseen").

Kysyjän tulisi päättää, minkälaista sitovuutta hän eettisiltä periaatteiltaan tai arvostuksiltaan edellyttää. Vastaus tähän voi antaa viitteitä siitä, miten toimia mainitussa tilanteessa: jos henkilö esim. tuomitsee lapsityövoiman käytön ehdoilta ja kaikissa tilanteissa, mutta vaatii itseltään ekologisesti kestävästä kuluttamisesta "mahdollisuuksien mukaan". Ristiriitatilanteessa tulisi siis toimia edellistä noudattaen.

Hieman vastaava pohdinta syntyy, jos edetään inhimillisten tarpeiden pakottavuutta tutkimalla. Tarpeet on jaettu eräissä mallissa ensisijaisiin ja toissijaisiin. Ensisijaiset tarpeet liittyvät lähinnä hengissä säilymiseen, toissijaiset taas monenlaisiin elämän laatuun vaikuttaviin asioihin (emotionaaliset, esteettiset, itsetoteutuksen tarpeet jne.). Tällöin voidaan ajatella, että ensisijaisien tarpeiden täyttämiseksi on sallittava asioita, joita ei toissijaisien tarpeiden toteuttamisessa voida sallia. Eläinten suojelija voisi esimerkiksi ajatella: riistan surmaaminen on hyväksyttävää, jos muuta keinoa hankkia ravintoa ei ole (esim. inuuiitit ja hylkeiden tai valaiden metsästys); sen sijaan huvi- tai urheilumetsästys ei ole missään oloissa eettisesti hyväksyttävää. Yo. kysymyksessä tulisi vertailla, millaiset tarpeet ovat perunoiden ostamisen ja kirjahyllyn hankkimisen perustalla, ja kuinka vahvoja tarpeet ovat. Jos rahaa on vain tehotuotantoperunoiden ostamiseen, on ravinnon tarve kuitenkin voimakkuudeltaan

KULTTUURINTUTKIMUS

Suomalaista kulttuurintutkimusta ajan hermolla
Vuosikerta 4 numeroa = n. 260 s.

Tilaukset ja tiedustelut:
Nykykulttuurin tutkimuskeskus,
Jyväskylän yliopisto,
PL 35, 40014 JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO,
puh. (014) 260 1310, s-posti aho@dodo.jyu.fi,
faksi (014) 260 1311
www.jyu.fi/ kulttuurintutkimus

sellainen jonka vuoksi on sallittava epäekologinenkin ravinnonhankinta. Sen sijaan esteettisen (kirjallisuus) tarpeen vuoksi ei ole perusteltua rikkoo ihmisoikeusnormeja.

Kaikki edeltävät pohdinnat ovat kuitenkin erittäin epätydyttäviä sekä edustajaan tyypillisintä ”moraalteorioiden eritteilyä” ja siihen kuuluvaa saivartelua että etenkin siksi, että ne ottavat ongelmatilanteen rakenteen annettuna. Soveltava etiikka epäonnistuu valaisemaan ihmisten elämänongelmia usein juuri siksi, että reaalityodellisuuden monimutkaiset merkitysyhteydet ja vaikutussuhteet supistetaan yksittäisiksi ja keinotekoisesti rajatuiksi valintatilanteiksi. Ihmiselämä ei kuitenkaan jäsenny ongelma-valinta-mallin mukaisesti.

Ongelmatilanteen hahmottamiseksi olisi syytä pohtia sitä laajempaa yhteiskunnallista kehystä, jossa tilanne syntyy. Tyypillisesti ekologisissa moraali-ongelmissa on hyväksyttävä suhteellisuus ja aste-erot. Jo syntymällä nykyisen kaltaiseen modernisointuneeseen ja teollistuneeseen, kapitalistiseen talouteen ja tuotantjärjestelmään perustuvaan yhteiskuntaan, olemme osallisina järjestelmässä, jolla on monenlaisia, laajoja ja massiivisia, negatiivisia pidettyjä ekologisia vaikutuksia (ilmaston lämpeneminen, biodiversiteetin kato, luonnonvarojen liikkakäyttö, maaperän ravinteellinen köyhtyminen, jne.) tai globaalisia vaikutuksia (ylikansallisten yritysten massatuotantoketjut, halpatuotanto kehittyvässä maailmassa, massiiviset sosiaaliset ja varallisuuserot maailman osien välillä). Tällöin ei voida kuvitella ”ehdottomasti” ekologisesti kestävä tai globaalisesti oikeudenmukaista käyttäytymistä. Kaikissa valinnoissa on aste-eroja ja suhteellisuutta, elämäntilanne rajoittaa aina mahdollisuuksiamme ekologisesti ja eettisesti kestäväan kuluttamiseen. Tästä seuraa myös, ettei ”joko–tai-valintoja” oikeastaan ole olemassa laajemmassa kontekstissa tarkasteltuina – jokainen valintatilanne on huomattavasti mutkikkaampi.

Monesti on osuvaa huomata, että kuvattujen kaltaiset ristiriitatilanteet ovat ihmisen omien tottumusten tai ennako-oletusten tuottamia, eivät niinkään itse tilanteen rakenteesta lähtöisin. On hyödyllistä miettiä myös, millä tavoin koko vastakkainasettelu olisi mahdollista ylittää. Viime kädessä kysymys on myös elämänmuodosta (yhteisöllisestä) ja elämäntavasta (yksilöllisestä). Onko niissä jotain sellaista, joka johtaa yhä uudestaan ristiriitoihin moraaliperiaatteiden kanssa ja periaatteiden välillä? Voiko niitä muuttaa? Voiko esim. kultuskeskeisen elämänmuodon rakenteita ky-

seenalaistaa? Kärjistäen: miksei kirjahyllyä voi hakea kierrätyskeskuksesta sen sijaan, että ostaa uuden, jonka tuottamisessa kuuluu aina paljon luonnonvararesursseja? Tai miksei elämäänsä voisi muuttaa eettisempään suuntaan kulutusvalintojen lisäksi myös aktiivisella toiminnalla (”tuottajuudella”): vaihtamalla kaupunkielämän luomuviljelijän uraan maalla, osallistumalla lapsityövoimaa vastustavaan kampanjointiin tai lähtemällä vapaaehtoistyöntekijäksi Kaakkois-Aasiaan. Kulutuksen etiikkaan liittyvät kysymykset ovat tyypillisesti sellaisia, joissa yksittäisten valintatilanteiden moraalisen toiminnan problematiikka on yksinkertaisuudessaan harhauttava. Ongelman eettinen ydin piilee nimittäin siinä, mikä on käsityksemme hyvästä elämästä kokonaisuudessaan.

Yksittäistapauksiin soveltavien eettisten tarkastelujen vaikeus tulee ilmi myös, kun muistetaan, että niiden perustalle olettamme monenlaisia tosiasiatietoja. Kriittinen tiedollinen arviointi voi asettaa tilanteen uuteen valoon. Monesti tavallinen arkijärki riittää: esimerkiksi kotimainen (lähialueella tuotettu) tehotuotantoperuna on ekologisesti kestävämpi valinta kuin Espanjasta lennätetty luomuperuna; Indonesiassa lapsityövoimalla tuotettuun kirjahyllyyn on lisäksi suurella todennäköisyydellä käytetty sademetsäpuuta materiaalina.

Edeltävissä näkökulmissa on oletettu tosiseikoiksi ainakin, että luomutuotanto on ekologisesti kestävämpi vaihtoehto kuin peltojen biotooppeja yksinkertaistava ja eroosiota kiihdyttävä tehotuotanto, ja että lapsityövoiman käytön seuraukset ovat kielteiset (esim. psykologisesti, sosiaalisesti, lasten kasvun ja kehittymisen kannalta).

Tuukka Tomperi

”Jos ihminen voisi nähdä kaiken läpi, niin voisiko hän nähdä yhtään mitään.” (Poika 6v.)

Vastaus:

Läpinäkyvät arkiset oliot, esimerkiksi jää, ikkunalasi tai muovikelmu, eivät ole täydellisen läpinäkyviä. Jos olio olisi täydellisen läpinäkyvä, sen täytyisi kaiketi olla näkymätön. Tällaisia olioita ei tosiaankaan voisi mitenkään nähdä. (Niitä saataisi voida tunnustella käsillä, jne.) Jos kaikki oliot olisivat täydellisen läpinäkyviä, siis näkymättömiä, näkisimme pelkästään tyhjää, siis emme mitään. Itse asiassa, jos kaikki olisi näkymätöntä, koko näkemisen käsite olisi mieleton. Onneksi siis läpinäkyvyys on normaalisti epätäydellistä.

Läpinäkyvyyden epätäydellisyys synnyttää kuitenkin erästä tunnettua filosofista paradoksia (ns. Sorites-paradoksia) vastavaan tilanteen. Luonnontieteellisesti tarkasteltuna inhimillinen näkeminen edellyttää, että nähtävä olio heijastaa valoa havaitsijan silmien verkkokalvolle. Läpinäkyvät oliot eivät ole poikkeuksia tässä suhteessa, ainakaan mikäli ne eivät ole näkymättömiä. Otetaan esimerkiksi muovikelmu. Yksi muovikelmu on hyvin läpinäkyvä. Päälle pannaan toinen kelmu ja kolmas kelmu jne. Läpinäkyvyys heikkenee mutta säilyy. Kymmenen muovikelmun läpi näkee täysin kirkkaasti. Sadan kelmun läpi näkee myös, vaikkakin himmeämmin. Kun muovikelmuja kasataan riittävä määrä, asia kuitenkin kääntyy lopulta päinvastaiseksi. Miljoona päällekkäin asetettua läpinäkyvää muovikelmua muodostavat yhtä läpinäkymättömän esteen kuin paksu betoniseinä.

Sorites-paradoksin idea on siinä, että emme osaa sanoa täsmällisesti missä vaiheessa läpinäkyvä muuttuu läpinäkymättömäksi. Läpinäkyvyyden ja läpinäkymättömyyden raja on häilyvä. Se, että jokainen muovikelmu yksinään on läpinäkyvä, ei silti takaa, että ne muodostavat yhteen asetettuina läpinäkyvän kokonaisuuden. Vaikka voisimme nähdä kaikkien yksittäisten olioiden läpi, tämä ei takaa, että voisimme nähdä niiden kaikkien läpi yhdessä.

Toisaalta läpinäkyvyys ja läpinäkymättömyys riippuvat myös olosuhteista. Normaalisti esimerkiksi ajattelempa, että kämmenemme läpi ei voi nähdä. Kämmen on läpinäkymätön. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkansa kaikissa olosuhteissa. Kämmenstä vasten asetetun taskulampun valo esimerkiksi näkyy hyvin kämmenen läpi. Kämmen siis on läpinäkyvä tai läpinäkymätön riippuen olosuhteista.

Jos läpinäkyvyys on epätäydellistä, kuten se ilmeisesti aina on, näemme aina samalla jotain, kun näemme jonkin olion läpi. Jos läpinäkyvyys on läpeensä täydellistä, koko näkemisen käsite muuttuu mielettömäksi: emme näkisi enää mitään ja olisi parempi puhua näkymättömyydestä. Tällöin ehkä näkisimme tyhjyyden, jos se vuorostaan on olemassa.

Miika Kabata

”Onko aikaa olemassa?” (Juho Hiltunen)

Vastaus:

Ajan olemassaolon pohtiminen johtaa kysymykseen ajan olemassaolon ja ihmisen tietoisuuden välisestä suhteesta, eli olisiko aikaa olemassa ilman sen havaitsijoita? Voi-

daan ajatella, että tietoisuus tarvitsee käsityksen ajallisuudesta, mutta vaatiiko aika tietoisuutta?

Aristoteles huomautti, että jos ei ole olemassa yhtään havaitsijaa, eli mitään tietoisuutta, joka voisi laskea tai havaita maailmaa, ei ole mitään mitä voisi laskea, ei siis edes maailmaa. Aristoteleen mukaan voidaan hyvin kysyä, olisiko olemassa aikaa vai ei, ellei sielu olisi olemassa. Sillä jos ei ole laskennan suorittajaa, ei myöskään voi olla olemassa niitä, jotka voidaan laskea.

Yleinen metafyyminen jaottelu idealismiin ja realismiin havainnollistuu myös ajan olemassaolon ongelmaa pohdittaessa. Idealistille kuten Augustinukselle mitään ei ole olemassa itsenäisesti, ihmismielestä riippumatta. Hänen mukaansa mitään aikaa ei ole olemassa todellisuudessa vaan ainoastaan mielen tulkinnassa todellisuudesta. Henry Ghentiläinen ja Giles Roomalainen taas väittivät, että aika on olemassa todellisuudessa, mutta sen jaottelu aikaisempaan ja myöhempään vaatii tietoisuuden. Persialainen filosofi Avicenna 1000-luvulla epäili fyysikaalisen ajan olemassaoloa ja väitti että aika on olemassa vain mielessä muistin ja odotusten synnyttämänä.

Kantin mukaan todellisuuden ajallinen hahmottaminen on tietoisuutemme *a priorinen* ominaisuus eli se on meissä valmiina syntymästämme lähtien. Emme tarvitse sen syntymiseen mitään kokemusta maailmasta tai todellisuudesta, meidän ei siis tarvitse havaita muutosta tai meillä ei tarvitse olla muistoja ennen käsitystämme ajasta. Aika mielemme *a priorisena* ominaisuutena järjestää havaintojamme maailmasta niin, että koemme todellisuuden aina ajallisena. Kantin mukaan aika on siis tietoisuuden kokemuksen välttämätön ennakoht.

Useimpien antiikin filosofien mielestä aika on syklinen. Aristoteleen mukaan ei ole mahdollista havaita ensimmäistä aikaa vaan sen etsiminen johtaa aina sen toteuttamiseen, että jotain oli myös aikaisemmin. Aristoteleelle tai Platonille sykliseen aikäkäsitykseen ei kuitenkaan liittynyt ajatus loputtomasta toistosta, esim. uudelleensyntymästä, kuten itämaisessä filosofiassa. Islamilaiset ja kristityt teologit hylkäsivät syklisen käsityksen ja omaksuivat juutalaisen näkemyksen siitä, että aika on lineaarinen ja että on mahdollista erottaa jokin tietty ajan hetki menneisyydessä, jolloin universumi on luotu. Augustinus ja Tuomas Ak-

vinolainen puolsivat lineaarista aikaa nimenomaan uskonnollisin perustein. Ihmisen elämä ymmärrettiin yksisuuntaiseksi matkaksi luomisesta viimeiseen tuomioon huolimatta luonnossa esiintyvistä toistuvuudesta ja kierrosta. Lineaarisen aikäkäsityksen formuloi kuitenkin tarkasti vasta Francis Bacon vuonna 1602. Leibniz, Locke ja Kant olivat kaikki lineaarisen aikäkäsityksen kannalla ja 1800-luvulla Euroopassa siitä tuli hallitseva näkemys niin tieteessä kuin filosofiassa.

Myös aikaa pohdittaessa on huomattava miten ”kaikki liittyy kaikkeen”. Vallituksen usko tieteeseen, yhteiskunnan ja ihmisen kehitykseen edellytti lineaarista aikäkäsitystä. Toisaalta voidaan ajatella, että antiikin filosofien ajatukset jäivät meille ikuisesti hämäräksi osittain siksi, että heidän maailmankuvaansa hallitsi syklinen aikäkäsitys. Lineaarinen aikäkäsitys on länsimaissa edelleen vallitseva ja modernia tietoisuutta hallitseva, mutta viime vuosisadan aikana käsitys on joutunut yhä vahvistuvan kritiikin kohteeksi ja uusia näkemyksiä ajan luonteesta on syntynyt huomattavassa määrin.

Hanna Lämsä